

Potential, aktualitet eller utsatthet?

Betydelsen av erkännande i studie- och yrkesvägledning för nyanlända migranter

Fredrik Hertzberg

POTENTIALITY, ACTUALITY OR EXPOSURE? THE SIGNIFICANCE OF RECOGNITION IN CAREER GUIDANCE COUNSELLING FOR NEWLY ARRIVED MIGRANTS. This article analyses the significance of recognition in career guidance counselling for newly arrived migrant youth. In line with the sociology of Herbert Blumer, the concept of recognition is employed as a sensitizing concept. In the article, several different aspects of recognition are highlighted, as recognition of prior learning, competencies, and experiences; educational and vocational aspirations; norms and values; the prospect of individual development, and the recognition of harsh and therefore noteworthy conditions for living. The study is based on an analysis of qualitative data from semi-structured interviews with fourteen career guidance counsellors that meet newly arrived migrants in the course of their daily work. The analysis draws attention to the fact that opportunities for development, as well as the recognition of particularly difficult and thus noteworthy life circumstances, are usually acknowledged without more extensive objections, but that the recognition of previously established knowledge, skills and experiences, study and career aspirations as well as norms and values can, according to the interviewees, lead to goal conflicts in study and career counselling work (although the relevance of a recognition approach is generally emphasised).

Keywords: career guidance counselling, recognition, refugees, migration.

Introduktion

Syftet med denna artikel är att beskriva och analysera betydelsen av erkännande i skolans studie- och yrkesvägledning (SYV), med utgångspunkt i studie- och yrkesvägledares egna beskrivningar av hur

Fredrik Hertzberg är docent i pedagogik vid Stockholms universitet. E-post: fredrik.hertzberg@edu.su.se

de arbetar med denna kategori unga. Uppmärksamheten är i första hand riktad mot den betydelse och det värde som intervjupersonerna tillskriver kunskaper, kompetenser och erfarenheter som är etablerade utanför den svenska kontexten, och hur de förhåller sig till perspektiv på utbildning, arbete, yrken och framtid formade i dessa sammanhang. Vilken betydelse antas de ha för den vägleddes karriärutveckling (i vid bemärkelse) i ett svenskt arbetsliv? Vilken betydelse har de på kort och lång sikt, och vilka didaktiska strategier utvecklas för att hantera dem? Men även andra aspekter av erkännandets princip, som i denna artikel medvetet definieras på ett vagt sätt, kommer att uppmärksammas.

Artikeln empiriska material är hämtat från intervjuer med vägledare som huvudsakligen men inte endast arbetar med vägledning för unga vuxna, och analysen bygger på kvalitativa data. Artikel inleds med ett kort avsnitt om studie- och yrkesvägledningens innehåll och målsättningar. Sedan följer en längre, diskuterade redogörelse för begreppet ”erkännande”, med särskild uppmärksamhet på dess betydelse inom studie- och yrkesvägledande verksamhet. Detta avsnitt innehåller även en redogörelse för tidigare forskning på området. Den inledande delen av artikeln avslutas sedan med en beskrivning av studiens metod och analys.

Studie- och yrkesvägledning

I Skolverkets (2013) *Allmänna råd för skolans vägledning* står att studie- och yrkesvägledning är en pedagogisk verksamhet som syftar till att ge eleverna förutsättningar att hantera frågor som rör val av utbildning och yrke. Det är ett omfattande pensum som eleverna ska ta till sig på en relativt kort tid, i en pedagogisk aktivitet som sällan är schemalagd eller ges betydande tidsresurser. Formuleringen är allmän men tydlig och beskriver vägledningens centrala innehåll. Eleverna ska så långt möjligt lära sig att självständigt välja utbildning och yrke. Vägledningens ”kunskapsmål” blir därmed omfattande – att ge elever en inledande, allmän kännedom om utbildningssystemets alternativ och funktion, samt arbetsmarknadens utbud och efterfrågan, och att lära dem att identifiera olika handlingsalternativ samt beakta dessa alternativs konsekvenser, för att i slutändan fatta ett så självständigt beslut som möjligt.

Vägledaren har därmed en central funktion i utbildningssystemet. Han eller hon guidar eleverna genom en snårskog av alternativ, möjligheter, svårigheter, regler, procedurer och förbehåll. För de flesta elever är utbildningsinstitutionernas och arbetsmarknadens

”systemlandskap” ny terräng, och behovet av vägledning är stort, på grundskole- och gymnasienivå. Nyanlända elever, med en kort historia i det mottagande landet, har ett än större behov av vägledning i denna terräng (Yakushko et al. 2008, Sundelin 2015), då utformningen av utbildningar och utbildningsinstitutioner varierar påtagligt mellan länder och världsdelar, liksom efterfrågan på arbetskraft, olika yrkens innehåll och former för rekrytering.

Med ett fokus på det värde som kunskaper, kompetenser och erfarenheter har för individens fortsatta karriärutveckling aktualiseras även en del målkonflikter och paradoxer som vägledarna ställs inför i sitt arbete. Inte minst handlar det om en målkonflikt som återkommer i studie- och yrkesvägledningens praktik (Matsson 1984, Panican 2015), nämligen om och i så fall hur individens intressen vid vägledningen ska jämkas ihop med arbetsmarknadens och arbetslivets krav och önskemål.

Den ofta förekommande divergensen mellan arbetsmarknadens och den vägledde individens intressen har ofta uppmärksammats och diskuterats i policymaterial och andra texter som beskriver studie- och yrkesvägledningens målsättningar, och under de senaste decennierna har den starkaste tendensen i svensk utbildningspolitik och vägledarutbildning varit att ge individens intressen företräde, av såväl pedagogiska som rättvisetiska skäl (Lovén 2003, 2015, Panican 2015). Men även om policy och pedagogik pekar åt ett och samma håll i denna fråga är målkonflikten likväl levande och uppenbar i de utbildande institutionernas vägledande praktik. Det uttrycks ofta önskemål om att vägledningen ska ta arbetsmarknadens intresse i större beaktande, inte minst på lokal nivå (Lundahl & Nilsson 2010, Panican 2015). Det är sådana praktiska konflikter som uppmärksammas i det följande. Fokus kommer dock inte endast att ligga på konflikten mellan individers och arbetsmarknadens intressen. I analysen av dessa konflikter kommer i första hand principen om erkännande att uppmärksammas.

Erkännande

Begreppet erkännande kommer i denna artikel att användas som ett ”sensitizing concept” (Blumer 1954), eller, som det har översatts till svenska, ett ”sensiterande begrepp” (Egidius 2023) – ett avsiktligt vagt definierat begrepp som leder uppmärksamheten mot innebördsrikedom och divergerande tolkningsmöjligheter. I den här artikeln uppmärksammas sålunda uttryck som beskriver eller ifrågasätter relevansen hos kompetenser och meningsskapande etablerade på långt avstånd från svenska kontexter, och relaterar dem till ett rättvisefilosofiskt

teoretiskt ramverk. Den avsiktligt vaga definitionen etablerar en mångtydig förståelse av ordet, och riktar uppmärksamheten mot alla de uttryck i intervjumaterialet som direkt eller indirekt diskuterar kompetenserna och meningsskapandet ifråga, och hur intervjupersonerna arbetar med dessa utmaningar.

Begreppet ”erkännande” kan sägas ha två centrala dimensioner, en normativ och en psykologisk. Om du erkänner en annan person för att han eller hon har en viss egenskap eller kvalitet (till exempel att vara en självständig, autonom person), så erkänner du inte endast just den egenskapen eller kvaliteten. Erkännandet implicerar också att du förpliktigar dig till att ha ett positivt förhållningssätt gentemot den som uppvisar egenskapen ifråga (till exempel därför att hon är fri och jämställd andra). Men erkännandet har också en psykologisk sida. Många teorier om erkännandet hävdar att det är nödvändigt för att en person ska kunna utveckla en funktionell social identitet (jfr Taylor 1994, Honneth 1995); vi är beroende av bekräftelse från andra individer, och från samhället som helhet (McQueen 2020).

Erkännandets objekt

Erkännande är således ett mångtydigt begrepp, och har ett delvis varierande omfång hos de filosofer och pedagoger som lyfter fram dess relevans och moraliska vikt. Erkännandets primära objekt ser lite olika ut i de teorier som förespråkar principen. Charles Taylor (1994) uppmärksammar betydelsen av att erkänna det meningsskapande och den moral som är särskild och specifik för en grupp eller en individ. Detta får en betydelse inom ramen för en ”skillnadens politik” (the politics of difference”), där erkännandet av giltigheten hos en minoritets världsbild, försanthållanden och etos – det som ofta beskrivs med termen ”kultur” – stärker deras position som fullvärdiga medborgare. Kulturens väv av mening är central för individens identitetsskapande, hävdar Taylor, det är där som uppfattningen av självet och att vara ett jag bland andra etableras och formas. Om den enskildes och gruppens meningsskapande degraderas till en andra rangens position, och tillskrivs ett lägre värde, kan den/de utveckla en förvrängd (negativ) uppfattning om sig själva, sitt aktörskap och sina verksamheter (McQueen 2020).

I Axel Honneths (1995, kap. 9) formella etik finner vi ett bredare erkännandebegrepp. Där anges de allmänna betingelserna för ett gott liv, med fokus på de sociala förutsättningarna för mänskligt självförverkligande (jfr Heidegren 2002, s 297). Med utgångspunkt i Hegels filosofi postulerar Honneth människors generella behov av

kärlek, rättvisa och solidaritet, och dessa behov kan och bör erkännas inom tre korresponderande sociala sfärer – familjen, staten och det civila samhället. Familjen kan ge kärlek, staten kan etablera en status som medborgare och rättsligt subjekt, och i det civila samhället visas aktning och respekt. I det följande är den sistnämnda aspekten av erkännande viktigast. Till aktningen och respekten i det civila samhället hör, enligt Honneth, aktning av kompetenser, prestationer och verksamhet; ”att få beröm för de egna insatserna och engagemanget i arbetslivet är exempel på erkännande på särskilda grunder” (Pettersen & Simonsen 2013, s 40f). Ett erkännande i den solidariska sfären medför ofta att det specifika och särskiljande uppmärksammas, och det innebär bland annat att individens kunskaper och kompetenser – tills motsatsen bevisats – bör antas vara av nytta för samhället som helhet, även om de är etablerade i en praktikgemenskap på långt avstånd från Sverige.

Erkännande och lärande

Principen om erkännande är i hög grad relevant för undervisning och lärande (Björk & Uljens 2009). En specifik förståelse av begreppet ”erkännande”, som är väl etablerad i den pedagogiska kontexten, pekar ut ett särskilt idealt förhållningssätt från lärare och andra pedagogers sida i deras relation till eleven eller studenten. Ett tydligt och instruktivt exempel på denna förståelse uttrycker Matts Mattsson (2019) i boken *Erkännandets pedagogik*:

Erkännandets pedagogik /.../ står för kompetensen att upptäcka och uppmuntra elevers, studenters och andra deltagares förmågor och möjligheter. Pedagogen uppmärksammar deltagarnas potential, bildbarhet och möjlighet till självbildning. Läraren ser den studerandes reflektionsförmåga som en grund för en självreformerande dynamik och bildbarhet (Mattsson 2019, s 211).

Citatet från Matts Mattssons text beskriver i korthet betydelsen av erkännande och undervisning, och vilka konsekvenser den får för lärarens agerande. Mattsson och många andra anser att principen om erkännandet är central för lärandeprocessen och konstitutiv för den ideala relationen mellan lärare och elev (jfr Huttunen & Hekkinen 2004). Likväl är det viktigt att i linje med Björk och Uljens (2009) uppmärksamma förhållandet att erkännandets princip i den pedagogiska kontexten kan leda åt vitt skilda håll; antingen ett bekräftande av det som eleven/individ är och behärskar (dennes aktualitet) eller av det som denne i och genom en lärandeprocess kan bli och lära sig

(dennes potential). Att olika teorier doktriner om erkännande har olika ”objekt” för erkännande har redan uppmärksammats, men Björk och Uljens (2009) lyfter fram att dessa är kvalitativt olikartade inom ramen för den pedagogiska praktiken, och att bägge aspekterna bör uppmärksammas där. Framför allt konkluderar de att erkännandet bör vara underordnat pedagogiken (jfr Sandberg 2013).

I engelskspråkiga länder har termen ”recognition of prior learning” (erkännande av tidigare lärande) betydelsen att det som människor tidigare har lärt sig, i ett annat sammanhang än det som det nu befinner sig i, både kan och bör identifieras, fastställas och ges ett värde (Andersson & Harris 2006). Det kan handla om kunskaper som etablerats i ett sammanhang tydligt annorlunda än det nuvarande, som till exempel en läkarutbildning från Ryssland eller Chile. I andra fall kan det handla om att kompetenser som etablerats i ett informellt, icke-institutionellt sammanhang ska ”upptraderas” och ges ett formellt erkännande av en institutionell aktör (en utbildningsinstitution eller myndighet). På svenska benämns denna värderande och bekräftande procedur som ”validering” och inte erkännande, men grundtanken är parallell med både Taylors och Honneths etik: ett tidigare etablerat meningsskapande bör bekräftas och tillskrivas ett värde, och utgör ett skäl till att individen antas kunna bidra till det gemensamma bästa. Valideringens bekräftande är dock kringskuret av en mängd villkor – yrkens kvalifikationskrav, tredje parts (patienters och klienters) säkerhet, och andra kriterier för valid kunskap. I det sistnämnda fallet fokuseras inte alltid enbart praktisk lämplighet utan även social lämplighet (Jenkins 1986), och det har hävdats att valideringsprocessen strävan efter standardisering och kriterieuppfyllande har försämrat villkoren för erkännande, snarare än tvärtom (Andersson & Osman 2008).

Erkännande och vägledning

Inom studie- och yrkesvägledningens metodik och pedagogik har Carl Rogers (1989, kap. 10) klientcenterade metodik haft ett relativt stort inflytande, såväl internationellt som i Sverige (Lindh 1988, Hägg & Kuoppa 2007). En av grundtankarna i Rogers psykologi är att varje människa har en inre kärna, en potential och en möjlighet att bli något, som det gäller att utveckla till full självständighet. En människa äger en självständig uppfattning om sig själv och omvärlden, när relationen mellan självet och andra präglas av ”genomskinlighet”, tydlighet och sammanhang, det vill säga där han eller hon känner till sina förmågor och viljor, och hur de påverkas och utvecklas av andra människor.

Med Rogers metodik ges den vägledde rätten att själv definiera och beskriva sin situation. Det vägledande samtalet börjar med att vägledaren utan förbehåll lyssnar på den vägledde och hur denne beskriver sin situation, vilken därmed erkänns som rimlig och relevant. Den vägledde betraktas således inte som en underordnad, utan snarare som en medmänniska som behöver hjälp med sin utveckling.

På den här punkten avviker Rogers modell från tidigare dominerande paradig inom vägledning, där vägledningen dominerades av matchningsperspektiv, och vägledaren var en auktoritet som med tester och prov identifierade den vägleddes fallenhet och som utifrån det avgjorde vilken utbildning och vilket yrke som passade (Lovén 2015). Det finns en lyssnande och erkännande pedagogik i Rogers metodik. Lösningen på den vägleddes dilemman inför studie- och yrkesvalet är självanalys, och den vägleddes självreflexion står i centrum för det vägledande samtalet. I denna pedagogik finns det en tydlig parallellitet till erkännandets pedagogik som diskuterades ovan; förståelsen av och insikten i (den villkorade) handlingsfriheten blir ett verktyg för utvecklingen av ett självständigt studie- eller yrkesval. Den vägleddes insikt i aktualiteten (de egna befintliga kunskaperna och förmågorna, de möjligheter och hinder som föreligger) skapar förutsättningar för att dennes potential kan realiseras.

Principen om erkännande kan också ses som en lösning på ett professionellt dilemma. Erkännandebegreppet har definierats som en strävan efter att ”garantera universella sociala rättigheter och att samtidigt se och acceptera olikheter” (Pettersen & Simonsen 2013, s 20). Med denna definition uppmärksammas social- och arbetsmarknadspolitiska professioners specifika handlingsfrihet eller *diskretion* (Lipsky 1980). Friheten krävs när den anställde själv måste definiera problem och utforma situationsspecifika lösningar, utan direkt stöd i formella regler och instruktioner. Vägledaren måste istället balansera mellan olika regler och principer, och hantera regel- och målkonflikter som kan uppstå i professionens utövande. Att garantera universella sociala rättigheter är en utmaning för många professioner, påpekar Pettersen och Simonsen (2013), men principen om erkännande beskriver ett sätt att genomföra detta, genom att den enskilde professionelle, till exempel vägledaren, uppmärksammar de villkor och erfarenheter som är specifika för den grupp klienten tillhör, och tar hänsyn till dem i arbetets genomförande.

Tidigare forskning

Generellt sett har det, i studie- och yrkesvägledande metodik, ofta argumenterats för att denna pedagogiska praktik bör iaktta ett förhållningssätt som i flera avseenden löper parallellt med principen om erkännande. Detta förhållningssätt benämns inte sällan som ”mångkulturell vägledning” (Launikari & Pukkari 2004), och lyfts fram som särskilt relevant vid vägledning av migranter och etniska eller rasifierade minoriteter. Begreppet blev tidigt en paraplybeteckning för ambitionen att utveckla vägledningsmodeller och -metoder som dels strävar efter att minska effekterna av diskriminering under och efter vägledningsprocessen, och därmed strävar efter social rättvisa (Carter & Quereshi 1995, Peavy & Li 2003), dels tar hänsyn till minoriteters normer, värderingar och kommunikationsformer (Palmer & Laungani 1999, Launikari & Pukkari 2004, Ponterotto et al. 2010, Arulmani 2014, Lund Petersen et al. 2022), men även flyktingars svårigheter under uppbrott och flykt (Magnano et al. 2022, Lund Petersen et al. 2022, Sultana 2022, Sundelin & Hertzberg 2022).

Det finns dock en hel del empirisk forskning som uppmärksammar och belägger mer eller mindre systematiska avsteg från erkännandets princip i SYV. Ett sådant avsteg är en ”nedkylning” eller frånvaro av erkännande av redan etablerade yrkesaspirationer (Knocke & Hertzberg 1999, Rush & Erhard 2002, Sawyer 2006). En annan aspekt är en bristande förståelse för erfarenhet av eller rädsla för diskriminering (Sawyer 2006, Sundelin 2015). Ett tredje avsteg från erkännandets princip i SYV är en bristande förståelse för de villkor som flyktingar och andra migranter lever under i det mottagande samhället (Sundelin 2015), och/eller påverkan från de formativa erfarenheter de har tvingats att göra på grund av flykt (Magnano et al. 2022, Sultana 2022). Ett fjärde avsteg är bristen på förståelse för tankemönster och handlingsdispositioner som avviker från de hegemoniska och vanligast förekommande (Arulmani 2014, Sundelin 2015, jfr Hertzberg 2020). Dessa forskningsinsatser tydliggör betydelsen av att studera villkoren för erkännande, eller erkännandets förutsättningar, i studie- och yrkesvägledning – vilken denna artikel uppmärksammar.

I tidigare forskning har jag dels diskuterat vad principen om erkännande rimligtvis kan medföra i det vägledande arbetet med nyanlända migranter (Hertzberg & Sundelin 2014), dels beskrivit vilket utrymme principen förefaller att ha i vägledningen av denna grupp (Hertzberg 2015, 2017a, 2017b). Frågan om erkännande i vägledning implicerar dels ett erkännande av planer för och meningsskapande kring framtida utbildningar och yrken som avviker från de vanligast

förekommande och mest normerade i samhället (Hertzberg & Sundelin 2014), men även mer kollektivistiska förhållningssätt till viktiga personliga val (Hertzberg 2015) och tidigare etablerade kunskaper och erfarenheter (Hertzberg 2017a).

Som en utveckling av dessa tidigare forskningsinsatser, och med ”erkännande” som ett sensiterande begrepp för analysen i denna artikel följer ett fokus på hur studie- och yrkesvägledare uppmärksammar och hanterar kompetenser, meningsskapande och normer etablerade i gemenskaper långt bort från de svenska sammanhangen, och betydelsen av dessa för möjligheter, inkludering och framtid i det svenska samhället, samt påverkan av den institutionella kontext som studie- och yrkesvägledningen är en del av.

Metod och empiri

I den studie som här presenteras beskrivs och analyseras kvalitativa data, i form av semistrukturerade intervjuer. Intervjupersonerna är elva till antalet, och de flesta är verksamma som studie- och yrkesvägledare inom skolväsendet, med inriktning på ungdomar och unga vuxna; de arbetar inom gymnasieskolan (D, F och G) eller den kommunala vuxenutbildningen (A, B, C, E, I och K). Undantagen är två: en intervjuperson arbetar i projektorganiserad vägledning med en kommun som arbetsgivare (H), och en är vägledare i grundskolan (J); den sistnämnda har dock god yrkeserfarenhet av att arbeta med nyanlända ungdomar och unga vuxna. Intervjupersonerna arbetar i kommuner av olika storlek i Mellansverige, och knappt hälften av dem (B, C, G och H), arbetar i storstads- eller förortskommuner i Stockholms län.

Urvalet av intervjupersoner kan beskrivas både som ett urval av typiska fall, ett tillfällighetsurval och ett snöbollsurval (Bryman 2018, kap. 18). Jag sökte vägledare i skolor och andra utbildningsenheter belägna i kommuner som från och med 2015 och framåt tog emot många, i absoluta eller relativa tal, nyanlända elever (typiska fall). Intervjupersonerna söktes från grupper av vägledare som jag tidigare haft kontakt med i utbildnings- och fortbildningsfrågor (tillfällighetsurval). Dessa tidigare etablerade kontakter har antingen själva valt att bli intervjuade, eller vidareförmedlat frågan i sina lokala eller regionala professionella nätverk (snöbollsurval). Med hjälp av tillfällighets- och snöbollsurval fick jag alltså en grupp intervjupersoner, vilka kan beskrivas som ”typiska fall” för den kategori vägledare vars ståndpunkter och tolkningar jag var intresserad av. Det typiska fallet var en vägledare som någon gång under de ovan nämnda åren erfarit

en kraftigt ökad mängd av nyanlända elever i behov av och med rätt till studie- och yrkesvägledning, och där ökningen ändrade villkoren för arbetets utförande. Varje intervjuperson blev underrättad om de forskningsetiska riktninglinjerna, framför allt konfidentialitetskravet och möjligheten att utan angivande av orsak avbryta deltagandet. Därefter har de medgivit deltagande. Relevanta forskningsetiska principer såsom sekretess, tystnadsplikt och integritetsskydd har generellt iakttagits. Projektet har godkänts av Etikstödsfunktionen, Avdelningen för forsknings- och samverkansstöd (FS), vid Stockholms universitet.

Vid intervjuerna ställdes frågor relaterade till tre övergripande teman: ”formella och informella lärandemål”, ”generella professionella överväganden” och ”flyktingskapets betydelse vid vägledningen”. Analysens första steg bestod i att identifiera och sammanställa de intervjuavsnitt som behandlade de teman som är i fokus här, med ett fokus på olika förståelser av begreppet erkännande (jfr Taylor 1994, Honneth 1996, Björk & Uljens 2009, Pettersen & Simonsen 2013). Dessa var: a) identifiering och värdering av tidigare etablerade kompetenser; b) tidigare etablerat meningsskapande om utbildning, arbete och framtid; c) betydelsen av a) och b) för vägledningens genomförande; d) betydelsen av a) och b) för den vägledades möjligheter i svensk utbildning och arbetsliv, samt e) andra betydelser av begreppet erkännande. Det första temat är framför allt utvecklat i litteraturen kring ”recognition of prior learning” (jfr ovan), men även i Honneths (1995) diskussion om erkännande i det civila samhället. Det andra temat kan framför allt relateras till Taylors (1994) diskussion om erkännandets politik. Det tredje och fjärde temat utgör försök till att specificera vilken betydelse principen om erkännande kan ha för vägledarnas arbetssätt och det vägledande samtalets innehåll, och det femte temat är en ”restkategori” – uttryck för (eller mot) principen om erkännande som passar in under de andra rubrikerna.

Det följande analytiska steget var rekonstruerande snarare än dekonstruerande, och strävade efter att betona koherens och rationalitet i intervjupersonernas utsagor (jfr ”principle of charity”, Davidson 1984); fokus låg på att hitta logiken i det som intervjupersonerna sade, genom att identifiera motiven till deras ståndpunkter, rekonstruera koherensen i deras tolkningar eller situationsbeskrivningar, och uppmärksamma de eventuella konsekvenserna av ståndpunkter, beskrivningar och tolkningar. I det tredje steget var analysen mer kritisk och normativ. Här låg fokus på att tydliggöra i vilken utsträckning intervjupersonernas ståndpunkter och beskrivningar var förenliga med principen om erkännande, såsom den uttryckts i någon av de tolkningar som angivits ovan.

Resultat

Erkännande som pedagogisk princip

Flera av de vägledare som jag intervjuade uttryckte tydligt att principen om erkännande får ett tydligt utrymme i deras pedagogiska arbete. Det handlade då inte i första hand om erkännande av tidigare etablerade kompetenser eller meningsskapande om utbildning, arbete och framtid, utan snarare erkännande som en princip i det pedagogiska mötet (Mattsson 2019). Att uppmärksamma, upptäcka och uppmuntra förmågor ansågs ha ett egenvärde, och vara en del av det vägledande arbetet. Ett exempel kommer från intervjun med D. Hon understryker betydelsen av att i det vägledande samtalet lyfta fram elevernas ”starka sidor”, även om de saknar längre skolgång. Eleverna ska kunna ”känna sig sedda”, och få en möjlighet att ”prata om sina kunskaper”, och det är en del i en ansträngning från vägledarnas sida att ”pusha dem” och ”stärka deras förmåga”. Redan etablerade förmågor lyfts fram, liksom möjligheten att bygga på dessa, snarare än behovet att ”börja från början”.¹

I sin beskrivning talar D i första person plural, om ett ”vi” som arbetar på ett visst sätt, och pluralformen antyder att hon talar för alla vägledare på skolan, och hon uttrycker ett pedagogiskt ideal som omfattas av flera. Ett likartat förhållningssätt uttrycker intervjuperson B, när hon i beskrivningen av sitt vägledande arbete tydliggör vikten av att aldrig bli en ”gatekeeper” och att alltid vara öppen för nya lösningar och arbetssätt, just när frågan om nyanländas tidigare kunskaper och erfarenheter är uppe till diskussion; vägledaren får ”aldrig, aldrig liksom förminska och säga att ’det där är inte värt något.’”

I dessa exempel är viljan till erkännande relativt dekontextualiserad. Den är inte riktad mot en situation eller ett avgränsat ”objekt för erkännande”, utan uttrycker snarare en generell pedagogisk princip. Eleven och dennes kunnande ska uppmärksammas, och innan något tydligt skäl föreligger, ska vägledaren utgå från att detta kunnande kan vara värdefullt och användbart även i en svensk kontext. Men likväl kan denna generella pedagogiska princip ibland komma i konflikt med andra hänsynstaganden i det vägledande arbetet. I det följande avsnittet ska detta uppmärksammas.

Erkännande av tidigare kunskaper, erfarenheter och aspirationer

Studie- och yrkesvägledning är, generellt sett, en pedagogisk aktivitet där de involverade tittar både framåt och bakåt. Vägledaren ska hjälpa

eleven eller studenten att välja utbildning och/eller inriktning på sin yrkeskarriär, med utgångspunkt i scenarier om en önskad, möjlig och sannolik framtid. Men väljandet kräver ofta en retrospektiv blick, som uppmärksammar vad den vägledde gjort och lärt sig tidigare, och vilka slutsatser han eller hon drar på grundval av dessa erfarenheter. Kan de utvecklingslinjer som kommer till uttryck i tidigare erfarenheterna löpa vidare, och på vilka sätt kan tidigare etablerade kunskaper används i framtida karriärer? Vad är dåtiden värt i nuet, vid planeringen av framtiden?

Denna retrospektiva uppgift kan relatera till det generella, erkännande, pedagogiska förhållningssätt som beskrevs ovan, men objektet för erkännande är just i detta vägledande moment vanligen något mer avgränsat och konkret. Pedagogen ska uppmärksamma de specifika kunskaper och det meningsskapande som eleven uttrycker. Vad uppmärksammandet består i och vad det leder till är däremot en öppen fråga. I det material som presenteras framträder flera olika riktningar.

Nya aspirationer etableras

Vägledare I, som arbetar inom vuxenutbildningen, och framför allt med unga vuxna, beskriver en situation där de tidigare utbildningarnas betydelse diskuteras, och hur hon som vägledare förhåller sig till dessa tidigare erfarenheter. Hon påpekar att tidigare arbetslivserfarenheter uppmärksammas redan vid den inledande kartläggningen, och då uppmanas även den inskrivne att redogöra för vad han eller hon har för mål med sin utbildning. Under utbildningens gång återkommer man sedan fortlöpande till dessa frågor, och det kan bli aktuellt med en validering av de tidigare kunskaperna och erfarenheterna. I beskriver sålunda en procedur där kartläggning, vägledning och en eventuell validering integrerats. Den vägledde ges möjlighet att själv beskriva tidigare erfarenheter och utbildning, och att ta ställning till om den fortsatta utbildnings- eller yrkeskarriären ska bygga vidare på detta stoff.

Valideringen utgör den officiella bedömningen av utbildningar och yrkeserfarenheter förvärvade i andra länder, och valideringsprocedurens omdöme och eventuella erkännande väger givetvis tyngre än den enskilde vägledarens ord (även om en del valideringsprocedurer har kritiserats för att nedvärdera snarare än uppvärdera kunskaper och erfarenheter förvärvade utomlands; jfr Andersson & Osman 2008, Andersson & Fejes 2010). Förekomsten av olika valideringsprocedurer bidrar till att föra upp frågan om erkännande på vägledningens dagordning, och att ge den konkretion. I det vägledande sammanhanget

kan valideringen ramas in på ett sådant sätt att den blir en del av en lärandeprocess lika mycket som en bedömnings- eller klassificeringsprocess. Då uppmuntrar valideringen till ett meningsskapande kring framtid, lärande och professionell utveckling (jfr Andersson 2021).

Det är förvisso en öppen fråga i vilken utsträckning den vägledde själv önskar att en framtida utbildnings- och yrkeskarriär ska bygga vidare på tidigare etablerade kunskaper och erfarenheter, och vilken praktisk relevans det erkännande imperativet därmed har. Intervjupersonernas erfarenhet är att det ser lite olika ut, och många av dem lyfter fram exempel på nyanlända som av olika skäl önskar en ny inriktning. H, som arbetar med vägledning av både äldre och unga vuxna inom ramen för en kommunal projektverksamhet, uppmärksammar just detta. Inte minst bland högutbildade är det ”ganska vanligt” att man vill byta bana, och då är det inte sällan bristyrken man orienterar sig mot (”jag vill bli undersköterska, jag har hört att det finns jobb där”). På det sättet skiljer sig hennes nuvarande arbete mot vägledningen i grundskolan, reflekterar H; för hennes vägledningssökande är ”vägen redan krattad”. De har blivit remitterade till hennes projekt från socialförvaltningen, och måste söka de jobb som finns.

Andra vägledare bekräftar samma erfarenhet – många nyanlända vill komma in i arbetslivet så fort som möjligt, och de orienterar sig mot de yrken eller branscher där det finns en sådan möjlighet. De som kommer från gymnasial utbildning har förvisso inte samma starka ekonomiska incitament, det vill säga att undvika indraget försörjningsstöd, men likväl syns konkreta ekonomiska överväganden. Flera intervjupersoner har också noterat att många nyanlända har ett försörjningsansvar för anhöriga i hemlandet, vilket styr deras professionella aspirationer mot yrken och branscher där det finns möjlighet att få arbete så fort som möjligt – något som även tidigare forskning har uppmärksammat (Sundelin 2015).

Därtill kommer att den så kallade gymnasielagen (Migrationsverket 2022) gällde vid tidpunkten för intervjuerna. Gymnasieungdomar utan uppehållstillstånd kunde få permanent uppehållstillstånd under förutsättning att de tog en examen, fick ett arbete och blev självförsörjande – vilket självfallet påverkade ungdomarnas aspirationer och vägledningens inriktning (Linde, Lundgren & Sundelin 2011). Flera intervjupersoner uppmärksammade denna fråga, och påpekade uttryckligen att principen om erkännande av tidigare etablerade aspirationer och erfarenheter under dessa omständigheter blev mindre viktig.

Långa, korta och vidgade perspektiv

I den studie- och yrkesvägledande pedagogiken är kortsiktiga aspirationer sällan en slutpunkt. En central del i denna pedagogik är att den vägledde ska etablera nya synsätt på redan etablerade aspirationer, och utveckla dem med hänsyn tagen till såväl kunskaper om jaget/självet som utbildningsinstitutionernas och arbetsmarknadens alternativ (Lovén 2015, jfr OECD 2004). Detta moment beskrivs på svenska vanligen som en *perspektivvidgning* (Lindh 1988, Hägg & Kouppa 2007), och medför ofta att andra mål än det omedelbara inträdet på arbetsmarknaden premieras. Perspektivvidgning var en central fråga för flera intervjuade i vår studie, även då principen om erkännande tydligtvis uppmärksammades. Vidgningen kunde då handla om att ta hänsyn till att villkoren för likartade verksamheter såg annorlunda i Sverige än i hemlandet – även om tidigare etablerade aspirationer och verksamheter erkändes.

Intervjupersonen E beskrev ett exempel på detta. Hon hade en ung vuxen sökande, som i sitt hemland hade designat och sytt kläder. På plats i Sverige vill han fortsätta på denna bana, och gå en designutbildning. Tillsammans gick de igenom utbudet av möjliga utbildningar, på olika nivåer (folkhögskola, yrkeshögskola, högskola). Men det visade sig att antagningskraven var för höga, och E försökte hitta en praktikplats åt den sökande hos en skraddare i närmaste stora stad. Det visade sig inte möjligt att genomföra, så E erbjöd honom praktik på hemorten, hos en landsman som hade en egen butik. Den var visserligen inte i rätt bransch, men tanken var att den sökande skulle få inblick i hur det var att ha ett eget företag i Sverige ("och så pratade de en hel del kring det, hur det är, hur klimatet i Sverige för att starta eget är, och sådana saker"). F påpekar att hon "försöker ta till vara det de berättar, i den mån att de har kunskaper från ett yrkesområde", men att det "ibland är det så svårt att översätta det till våra förhållanden". Det perspektivvidgande momentet medför således att aspirationer modifieras i relation till det svenska arbetslivet; dels dess kvalitetskrav och arbetsätt, dels dess villkor för egenföretagande.

Med ett erkännandebegrepp som starkt fokuserar på aktualitet (Björk & Uljens 2009) skulle denna vidgning kunna ses som ett avsteg från principen om erkännande, eftersom det implicerar anpassning till det nya, det svenska. Men det perspektivvidgande momentet kan också föreskriva en ökad hänsyn till personliga intressen och preferenser. Här uppmuntras en mindre pragmatisk utveckling av utbildnings- och yrkesaspirationer, liksom ett meningsskapande kring arbete och framtid som tar sin utgångspunkt i individuell deliberation och introspektion. I så måtto kan perspektivvidgningen medföra ett

erkännande av djupt liggande och tidigare etablerade önskemål och intressen, även om en *utveckling* av desamma också föreskrivs.

Relationen mellan perspektivvidgning och erkännande är uppenbarligen komplex, vilket tydligt kommer till uttryck i intervjun med G, som är vägledare inom kommunal vuxenutbildning med inriktning på Svenska för invandrare (sfi). Å ena sidan påpekar hon att många nyanlända är ”våldigt pressade” – ”de har en familj att försörja och behöver få in pengar” – och att hon måste ”hänga på det lite grann”; vägledningen måste helt enkelt anpassas till den specifika situationen. Å andra sidan framhåller G att hon ”alltid har det med sig” att ”man kan välja och jämföra saker”, och även om hon beskriver det som ”ett lyxperspektiv”, så tycker hon att vägledningen ska hålla kvar vid det perspektivet. Alla vägledda ska ges möjligheten att jämföra olika utbildningar och yrken, för att se vilket eller vilka som passar bäst – även nyanlända. ”Det kan ju inte vara så att alla ska bli undersköterskor, bara för att man är en nyanländ kvinna”. Hon försöker således att hålla kvar vid perspektivvidgningen, men tillägger ”jag måste ändå respektera en livssituation”.

Intervjuperson G markerar att det perspektivvidgande momentet medför en vägledning på längre sikt, och att frågan om karriärutveckling går utöver omedelbart inträde i arbetslivet. Hon uppmärksammar på så vis att ett erkännande av aktualitet (det man är) och potentialitet (det man kan bli) går åt olika håll, och att det kan finnas skäl att informera den vägledde om möjligheten att bli något annat än det hon aspirerar på just nu. Denna form av erkännande ligger nära det Axel Honneth (1995, kap. 4) uttrycker i sina teoretiska utläggningar om erkännande som *social uppskattning*. Med referens till Meads (1976) socialpsykologi argumenterar Honneth för att ”rätten till erkännande” är en rätt till individuellt självförverkligande (jfr Heidegren 2002, kap. 12), som till exempel kan erhållas genom att individen ges möjlighet att utveckla (och därmed uppnå vissheten om att besitta) kompetenser som övriga samhällsmedlemmar anser vara värdefulla.

Här kan det erinras att den vägledande praktiken uppvisar en spänning mellan erkännande och inkludering (vilken generellt sett är den primära målsättningen vid det samhälleliga mottagande av nyanlända migranter). Inom ramen för studie- och yrkesvägledning kan en strikt tillämpning av kravet på erkännande implicera ett erkännande av tidigare etablerade utbildnings- och yrkesaspirationer (Hertzberg & Sundelin 2014, jfr Yakushko et al. 2008), oavsett om de leder till inkludering i arbetslivet eller inte. Kravet på erkännande prioriteras då före inkludering i arbetslivet.

Strävan efter autonomi

Den ovannämnda motsättningen mellan erkännande och inkludering kommenterades inte av intervjupersonerna. I tidigare studier har jag (Hertzberg 2015, 2017a) dock uppmärksammat att många vägledare identifierar en annan konflikt mellan viljan till inkludering och principen om erkännande. Den rör inte aspirationernas innehåll, utan snarare hur det går till när ungdomars aspirationer tar form – när föräldrar påverkar sina barns utbildnings- och yrkesplaner på ett alltför påtagligt och explicit sätt, och det kan antas att föräldrarollen är tydligt auktoritär. Men en alltför stark följsamhet inför föräldrarnas önskemål ses också som problematisk, även när en auktoritär påverkan inte är uppenbar. Yrkesvalet *ska* vara självständigt anses de intervjuade vägledarna, dels av princip, dels därför att friheten från påverkan gör nya alternativ och högre aspirationer möjliga (Hertzberg 2015).

Tydlig påverkan och följsamhet går på tvärs mot vägledarnas vilja att lära för självständighet eller *autonomi*. Att etablera ett självständigt förhållningssätt i relation till komplexa valsituationer, som val av utbildning och ett framtida yrke, är ett informellt lärandemål för många vägledare (Hertzberg 2015), samt en målsättning i centrala måldokument (Skolverket 2011a, 2011b). Förmågan till ett autonomt handlande är ett av skolans generella lärandemål, fastslaget i läroplanerna för grundskola (Lgr 11) och gymnasieskolan (Lgy 11). Lgr 11 föreskriver att ”skolan ska ansvara för att varje elev efter genomgången grundskola /.../ kan göra väl underbyggda val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning” (Skolverket 2011a, s 3f), och Lgy 11 att ”skolans mål är att varje elev /.../ medvetet kan ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper” (2011b, s 13). I Läroplanen för vuxenutbildningen (Skolverket 2017) återfinns inte förmågan till autonomt handlande bland de generella lärandemålen, men den uttrycks tydligt i de målsättningar som stipuleras under rubriken ”Utbildningsval – arbete och samhällsliv” (Skolverket 2017, s 11f). Vuxenutbildningens mål är, enligt läroplanen, att varje elev

utvecklar sin självkänedom och förmåga till studieplanering, medvetet kan ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper [samt] ökar sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan få (Skolverket 2017, s 11).

Strävan efter autonomi är dock förhandlingsbar. Flera av intervjupersonerna beskriver situationer där omständigheterna kräver en annan prioritering, och där kravet på självständigt agerande kan sättas

inom parentes. En av dessa är B, som arbetar med vägledning inom vuxenutbildning och träffar framför allt unga vuxna. Eftersom hennes elever ofta saknar såväl bredare kunskaper om utbildningsutbudet som möjligheten att inom en kortare tidsrymd få en rimlig uppfattning om vilka alternativ som är önskvärda och lämpliga, så anser B att hon måste ”våga visa” vad som är det ”smartaste alternativet”. Hennes elever ska inte behöva ”sätta sig in i hela utbildningsutbudet” innan de tar nästa steg. Stödet i fråga kan till exempel leda till att en utbildning nära bostadsorten prioriteras före en utbildning som ligger längre bort, även om den senare utbildningen innehållsmässigt sett är något mer adekvat. Med detta stöd minskar risken för att den sökande fastnar i en ond cirkel av misslyckanden, anser B, eftersom den sökande får större möjligheter att hitta en utbildning som passar hans eller hennes förutsättningar och behov.

B beskriver ett professionellt dilemma. Å ena sidan föreskriver vägledningens pedagogik och dess strävan efter autonomi (Sundelin & Hertzberg 2022) ett självständigt val, utan påverkan från andra. Den vägledde bör välja den mest lämpade utbildningsplatsen och inte den närmaste; familjens önskemål, hushållsarbetet och motviljan mot att lämna det egna bostadsområdet bör inte vara utslagsgivande för henne, utan utbildningens innehåll. Å andra sidan kan omgivningens och vardagens krav *just nu* vara för påtagliga, och inskränka möjligheten till studier i en stadsdel längre bort. Om risken för avhopp är påtaglig är det därför bättre att i detta inledande skede välja ett alternativ där möjligheten till studief framgång är större. Det är bättre att välja ett sådant alternativ, resonerar B, än att prioritera principen om självständighet och i det här fallet eventuellt skapa ett misslyckande, som blir en del av en ond cirkel av misslyckanden i det svenska utbildningssystemet. Att skapa förutsättningar för erfarenheter av skolframgång är viktigare, anser B. Hon uppmärksammar sålunda de behov som den vägledde har, givet hennes livssituation, och prioriterar dem före självständighet och autonomi.

Här kan det dock erinras att objektet för erkännande – det vill säga viljan att studera nära bostadsområdet – möjligen inte är etablerat tidigare, innan ankomsten till Sverige. Det kan röra sig om ett hänsynstagande till en mer traditionell genusrelaterad uppdelning av hushållsarbetet, men lika gärna vara en strategi för att hantera den första tiden i Sverige, där den relativt trygga närmiljön ställs mot den obekanta och mindre trygga stadsmiljön en bra bit från bostadsområdet. Erkännandets objekt är i så fall en aspekt av att vara nyanländ, inte en del av en kultur (jfr Yakushko et al. 2009, Sundelin & Hertzberg 2022).

Flyktingskap och ett stödjande försvar

Inledningsvis nämndes att begreppet erkännande också kan definieras som en strävan efter att ”garantera universella sociala rättigheter och att samtidigt se och acceptera olikheter” (Pettersen & Simonsen 2013, s 20), och att denna definition kan relateras till social- eller arbetsmarknadspolitiska professioners handlingsfrihet. Det är en frihet som kräver att de regel- och målkonflikter som kan uppstå i professioners utövade identifieras och hanteras. I de föregående avsnitten kunde vi också se att principen om erkännande kunde gå emot vägledningspedagogikens uppmärksamhet på perspektivvidgning och autonomi, liksom den strävan efter inkludering som generellt sett präglar utbildnings-, social- och arbetsmarknadspolitiska hänsynstaganden till nyanlända migranter situation.

Ett sätt att försöka hantera spänningen mellan universella rättigheter och särskilda behov är ambitionen att utforma tillhandahållandet av det första med hänsyn till det andra. Denna ambition uttryckte också flera av intervjupersonerna i denna studie, på olika områden. Inte minst gällde det uppgiften att utforma den vägledande verksamheten till de särskilda behov som nyanlända migranter och särskilt flyktingar kan anses ha; en uppgift som självfallet inte enbart är en fråga om personliga professionella överväganden, utan också är fastställd i utbildningspolitiska måldokument och allmänna råd (Skolverket 2013).

En del av de överväganden som beskrivits i avsnittet ovan skulle kunna räknas in i denna definition av ”erkännande”; till exempel de vägledningspedagogiska överväganden som tar i beaktande flyktingskap och de villkor som nyanlända lever under, och som präglar möjligheterna till lärande. Men bland intervjupersonerna återfinns ofta en mer generell vilja till att försöka förstå flyktingskapets orsaker och villkor. Det påpekar även A, som är vägledare på komvux och framför allt arbetar med sfi-elever. Flykten är riskabel och erfarenheterna från flykten är ofta obehagliga, påpekar hon, och beslutet av fly kräver att ”de har tänkt över sin mänskliga situation”. Om man är beredd att riskera sitt liv, så har ”man verkligen tänkt igenom det här”. A uppmärksammar särskilt sårbarhet och erfarenheter av svåra livsvillkor; villkor som uppenbarligen motiverar en flykt där den enskilde riskerar sitt liv, och hon uttrycker en vilja att förstå livsvillkor som radikalt skiljer sig från de egna.

Ett liknande förståelseinriktat och välvilligt förhållningssätt uttrycker B, som vägleder unga vuxna i ett kommunalt utbildningspolitiskt projekt. Hon betonar att vägledaren känner till utbildningssystemets alternativ, möjligheter och hinder, och har ett ansvar att guida den nyanlända genom detta komplexa och svåröverskådliga system.

Detta ansvar kräver att vägledaren uppmärksammar den vägledde på vad han eller hon egentligen kan få hjälp med. Vägledaren ska bilda en allians med den vägledde, och på bästa sätt guida denne genom systemet, och fungera som den vägleddes advokat i möten med andra aktörer i systemet, som till exempel CSN. B tar den vägleddes parti, och försöker lotsa denne genom institutioner och, om så krävs, förbi regelverk; lärande *om* systemet är således delvis underordnat. Hon har utformat ett professionellt förhållningssätt som tar hänsyn till de nyanlända vägledningssökandes särskilda villkor. Utan större kunskaper om ett system de tills helt nyligen inte haft erfarenhet av, behöver de information och stöd för att navigera genom det.

Citaten från intervjuerna med A och B tydliggör ett iakttagande av erkännandets princip. Bägge intervjupersonerna utformar (delar av) sin vägledande praktik med hänsyn tagen till de villkor som präglar nyanländas tillvaro; såväl erfarenheter av uppbrott och flykt som av att vara nyanländ till ett helt nytt sammanhang. Det är tydligt att de vill ta hänsyn till de erfarenheter och villkor som är specifika för en specifik social kategori och identitet, och anpassa de universella rättigheterna till de partikulära omständigheterna och livshistorierna. Med Pettersen och Simonsens (2013) ord: de försöker att möta den andre inom ramen för en professions utövande. Värt att notera är också att bemötandet överskrider pedagogikens ramar; vägledningen är inte endast ett karriärlärande. Här urskiljer vi en professionell praktik som stöder och försvarar den vägledde och hens intressen, som tar parti och lotsar förbi hinder – i systemet, ibland gentemot andra systemaktörer.

Erkännandets gränser

Hittills har jag endast presenterat och diskuterat empiri som i väsentliga drag beaktar och bekräftar erkännande principer av delvis olika utformning. Med det ”rörliga sökarljus” (Ehn & Löfgren 2001) som det vagt definierade erkännandebegreppet utgör har det inte varit svårt att hitta dessa exempel. Men det finns också exempel på motsatsen i mitt intervjumaterial – överväganden, ståndpunkter och exempel från praktiken som beskriver erkännandets gränser. Till betydande del handlar det om intervjupersonernas förhållningssätt till erfarenheter och kompetenser som inte efterfrågas på arbetsmarknaden. Hur bemöter en vägledare detta? I vilken utsträckning kan erfarenheter och aspirationer bekräftas, och i vilken utsträckning kan de det inte? Vilka vägledningspedagogiska överväganden följer på detta? Som framkommit ovan kan dessa frågor besvaras på olika sätt. Men de finns även andra gränser som markeras. För att tydliggöra dessa tillåter

jag en begreppsglidning som för oss närmare Charles Taylors (1994) förståelse av begreppet erkännande. Objektet för erkännande i Taylors teori sammanfattas av honom med begreppet ”kultur”, framför allt de kulturer som antas definiera etniska grupper. Det är ofta ett meningsskapande som dels omfattar centrala aspekter av människors existens (tro, samhällssyn, mellanmänniska relationer, sexualitet, etc.), dels skapar en känsla av samhörighet med den eller de grupper man önskar tillhöra.

I intervjumaterialet blev detta perspektiv framför allt relevant i relation till normer, värderingar och perspektiv knutna till allmänmänniska frågor som sexualitet, kön och tro. Intervjupersonen D, som arbetar på en gymnasieskola, är till exempel med i ett professionellt nätverk där hon diskuterar just sådana frågor: ”Vi har pratat om HBTQ. Vi har pratat om våld, eller hedersrelaterat våld ... utanförskap, våld hemma eller heder. Det finns elever som har försvunnit efter sommaren också. Och ja, kanske de har blivit bortgifta.” I det nätverk som intervjupersonen deltagit har man diskuterat många kulturrockar, och nu ska kunskaperna och perspektiven från detta sammanhang bilda grunden för en ny pedagogisk verksamhet på hennes egen skola. Planerna är att starta en tjejgrupp, och att inom ramen för denna verksamhet diskutera, hantera och försöka lösa de problem som uppstår. Man vill motverka utanförskapet, elevavhopp och våld. Den bakomliggande premisen, som här endast är underförstådd, är att problemen kan motverkas om de nyanlända eleverna exponeras för och succesivt tar till sig de perspektiv som är dominerande och vanligt förekommande i det svenska samhället.

Utan att kritisera en verksamhet som ännu inte startat, och utan att alls invända mot den berättigade kritiken av våld, förtryck och könsstympning, är det trots allt rimligt att uppmärksamma att intervjupersonen här markerar en gräns för erkännandet och toleransen. På den andra sidan gränsen finns värderingar och perspektiv som förutom sin tvivelaktiga moraliska halt betraktas som en källa till utanförskap. Det är, som många andra forskare och filosofer påpekat (till exempel Moller Okin 2002, Joppke 2004), relativt vanligt att det mångkulturalistiska erkännandet sträcker sig till just denna gräns. Minoriteters patriarkala normer och praktiker uppmärksammas och kritiserar av majoritetssamhällets institutioner. Könsförtryck accepteras inte av någon grupp.

Det här är en mycket komplex fråga. Det finns kritiker (t.ex. de los Reyes & Molina 2010) som hävdar att majoritetssamhällets gränsmarkerande processer inte sällan uttrycker idealiserande och självbekräftande ståndpunkter om det egna samhällets och gruppens rättfärdighet, utan att ta hänsyn till egna brister. I det här sammanhanget, med dess begränsade utrymme, kommer jag inte att bidra till

denna diskussion. Med hänvisning till artikelns syfte är det dock viktigt att uppmärksamma, att intervjupersonens tydliga gränsmarkering, och hennes val av tema när gränsen markeras, görs i ett sammanhang när hon arbetar med en uppgift som delvis ligger utanför studie- och yrkesvägledningens uppgifter. Det tydliga avvisandet av erkännandets princip tillkommer alltså i ett professionellt sammanhang som ligger bortom studie- och yrkesvägledningens ”kärnuppgifter”, låt vara att delar av den tänkta diskussionsgruppens verksamhet ligger inom ramen för det som kallas ”karriärlärande” (jfr Krumboltz 1996, Law 1996). I det här specifika fallet kan stoffet till exempel beskrivas som ”lärande som underlättar inkludering till arbetsliv och arbetsmarknad”.

Avslutning: sammanfattning och diskussion

I det ovanstående har jag beskrivit flera av de omständigheter som präglar studie- och yrkesvägledningens förhållningssätt till tidigare etablerade kunskaper, erfarenheter och aspirationer. Till dessa hör det förhållande att många nyanlända till synes frivilligt överger tidigare utbildnings- och yrkesaspirationer, behovet av inkomst och en snabb inkludering i arbetslivet. Jag har också uppmärksammat det motsägelsefyllda förhållandet mellan principen om erkännande och vägledningens pedagogik, som framför allt kommer till uttryck i det senares fokus på perspektivvidgning och autonomi. Denna spänning är av vikt för förståelsen intervjupersonernas förhållningssätt till tidigare etablerade kunskaper, erfarenheter och aspirationer.

Inledningsvis uppmärksammades dock att flera intervjupersoner framhöll en erkännandepincip som ett allmänt förhållningssätt i det vägledande samtalet. Oavsett vilken betydelse tidigare etablerade kunskaper, erfarenheter eller meningsskapande skulle ha i svenskt arbetsliv, så var det viktigt att uppmärksamma och bekräfta dessa i det vägledande samtalet. Man ska ”aldrig förminska” eller säga ”det där är inte värt något”. Eleven ska få möjlighet att uttrycka sig, framhålla sig kompetens och bli sedd. Det erkända objektets karaktär är inte avgörande. Den betydelse eller det värde som det redan etablerade kan ha i det nya sammanhanget är inte relevant i sig.

Frågan om vilken betydelse som tidigare etablerade kunskaper, erfarenheter och meningsskapande kan komma att få för karriärutvecklingen är dock mer central i relation till den vägledande verksamhetens allmänna syfte. Många intervjupersoner framhöll hur vanligt det var att nyanlända elever ville byta inriktning på studier och yrkesplaner. Att fortsätta på en tidigare etablerad bana ansågs inte alltid relevant av dem själva. Det tyngst vägande skälet var dels

tid och pengar - de ville så fort som möjligt komma ut i arbetslivet och bli självförsörjande (och få möjlighet att även försörja andra). Men möjligheten till att få uppehållstillstånd genom etablering på arbetsmarknaden var också en starkt bidragande orsak till tidigare etablerade aspirationer tappade sin relevans.

Likväl förekom det exempel på när äldre elever, inte minst på Komvux, ville fortsätta i en redan etablerad riktning. Då uppstod frågan om hur relevanta tidigare etablerade aspirationer och kompetenser är, i relation till arbetslivets krav och arbetsmarknadens efterfrågan. Uppenbarligen försökte de intervjuade vägledarna hjälpa eleven att jämkna samman det senare med det förra. Denna ”jämkning” ligger nära den vägledningspedagogiska principen perspektivvidgning (Lindh 1988) som innebär att den vägledde ska uppmuntras till att se på sig själv och sina möjligheter (på arbetsmarknaden och inom utbildningsinstitutionerna) på ett nytt sätt, och vid behov anpassa, utveckla eller förändra sina planer och aspirationer.

Detta moment i vägledningsprocessen kan komma i konflikt med principen om erkännande, försåvitt vi utgår från en strikt tolkning av det begrepp som Taylor formulerar, där etos, försanthållanden och normer står i förgrunden. Anpassningen till det nya sammanhanget får lätt företräde framför bibehållandet av det redan etablerade. Men vidgningen i fråga kan även ses som ett uttryck för en reflektionsförmåga och självreformerande dynamik av de slag som Mattsson (2019) nämner inledningsvis i denna artikel; den vägleddes perspektiv på utbildning, yrke och framtid vidgas genom reflektion. På så vis är perspektivvidgningen en aspekt av en erkännande pedagogik, i vilken vägledaren uppmärksammar den vägleddes potential, bildbarhet och möjlighet tillsjälvbildning (jfr Björk & Uljens 2009). Reflektionsförmågan och den självreformerande dynamiken kan också lägga en grund för det självförverkligande som enligt Honneth (1995, jfr Heidegren 2002) är en central aspekt av frågan om erkännande. Uppfordran till (själv)reflektion över egna intressen och kompetenser, och deras eventuella utrymme i relation till de möjligheter som arbetsmarknad och utbildningsinstitutioner upplåter, kan – i bästa fall – ge individen möjligheter att förverkliga sig själv *och* utveckla kompetenser som är värdefulla i andra samhällsmedlemmars ögon.

Intervjupersonernas pedagogiska praktik ligger således i linje med läroplanernas målsättningar för studie- och yrkesvägledningen, där förmågan till självständigt valjande är ett viktigt lärandemål (Skolverket 2011a, 2011b, 2012). Men vägledningen av nyanlända kan ibland motivera avsteg från denna princip. Den nyanländes behov av att hitta rätt i och komma igenom utbildningssystemet kunde, som vi såg ovan, motivera vägledaren till att göra avsteg från vägledning-

ens pedagogik, och gå in i rollen som en allierad, vilken lotsar den vägledde förbi de institutionella hindren. Dessa avsteg och detta stöd motiverades alltså med de särskilda villkor som en del nyanlända lever under, och de erfarenheter de ibland har tvingats att göra. I linje med Pettersen och Simonsen (2013) kan detta professionella bemötande ses som en form av erkännande, då det på en och samma gång vill garantera universella sociala rättigheter *och* identifiera, acceptera och erkänna mellanmännsliga olikheter. Vi kan alltså se att erkännandets räckvidd är beroende av hur vi väljer att avgränsa erkännandets objekt. Gränsen för erkännandets princip är lite otydlig, och det enda som tydligt avskiljs är de normer, värderingar och handlingar som vanligtvis förknippas med så kallade hederskulturer. Denna gränsmarkering aktualiseras i samband med att intervjupersonerna beskriver karriärlärande verksamhet, och inte till vägledning i en snävare mening (Lindh 1997).

Not

1. Intervjupersoners utsagor uttrycks i texten i form av kortare referat tillsammans med enstaka citerade ord. Den som är intresserad av att läsa de längre citat som tolkningarna grundar sig på, ombedes höra av sig till författaren.

Referenser

- Andersson, Per (2021): Recognition of prior learning for highly skilled refugees' labour market integration. *International Migration*, 59(4), 13–25. DOI: 10.1111/imig.12781
- Andersson, Per & Osman, Ali (2008): Recognition of prior learning as a practice for differential inclusion and exclusion of immigrants in Sweden. *Adult Education Quarterly*, 59(1), 42–60. DOI: 10.1177/0741713608325173
- Andersson, Per & Fejes, Andreas (2010): Mobility of knowledge as a recognition challenge: Experiences from Sweden. *International Journal of Lifelong Education*, 29(2), 201–218. DOI:10.1080/02601371003616624
- Andersson, Per & Harris, Judy (2006): *Re-theorising the Recognition of Prior Learning*. Leicester: NIACE.

- Arulmani, Gideon (2014): The cultural preparation process model and career development. I Gideon Arulmani; Anuradha J. Bakshi; Frederick T.L. Leong & Anthony G. Watts, red: *Handbook of Career Development. International Perspectives*, s 81–103. New York: Springer.
- Björk, Göran & Uljens, Michael (2009): Om pedagogikens erkännande och erkännandets pedagogik. Paper presenterat vid NERA-konferensen 5-8 mars 2009, Trondheim.
- Blumer, Herbeer (1954): What is wrong with social theory? *American Sociological Review*, 19(1), 3–10.
- Bryman, Alan (2018): *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber.
- Carter, Robert T. & Qureshi, Adil (1995): A typology of philosophical assumptions in multicultural counseling and training. I Joseph G. Ponterotto; J. Manuel Casas; Lisa A. Suzuki & Charlene M. Alexander, red: *Handbook of Multicultural Counseling*, s 239–262. New York: Sage.
- de los Reyes, Paulina & Molina, Irene (2010): *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Stockholm: Liber.
- Egidius, Henry (2023): ”Sensiterande begrepp”, I Henry Egidius, red: *Natur och kulturs psykologilexikon*. Hämtad 2023-07-11 från <https://www.psykologiguiden.se/psykologilexikon/?Lookup=Sensiterande%20begrepp>.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (2001): *Kulturanalyser*. Lund: Gleerups.
- Heidegren, Carl-Göran (2002): *Antropologi, samhällsteori och politik. Radikalkonservativism och kritisk teori: Gehlen – Schelsky – Habermas – Honneth – Joas*. Göteborg: Daidalos.
- Hertzberg, Fredrik (2015): Double gestures of inclusion and exclusion. Notions of learning outcomes, autonomy, and informed choices in Swedish educational and vocational guidance. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 28(10), 1203–1298.
- Hertzberg, Fredrik (2017a): Swedish career guidance counsellors’ recognition of newly arrived migrant students’ knowledge and educational strategies. *NORDVEI. Nordisk tidskrift i veiledningspedagogik*, 2(1), 45–61.
- Hertzberg, Fredrik (2017b): Concluding discussion. I Fredrik Hertzberg, red: *Review of literature, media and resources on the development of career guidance counselling for refugees. Transnational report and synthesis*. Mannheim: Hochschule der Bundesagentur für Arbeit.

- Hertzberg, Fredrik (2020): Kan vägledningen möta kraven på erkännande och rättvisa? I Andreas Fejes & Magnus Dahlstedt, red: *Perspektiv på skolans problem – vad säger forskningen*, s 305–318. Lund: Studentlitteratur.
- Hertzberg, Fredrik & Sundelin, Åsa (2014): Counseling between recognition, justice and difference: the significance of power asymmetries, communicative projects and unintended consequences in career counselling of immigrants in Sweden, *International Journal of for Educational and Vocational Guidance*, 14(1): 89-102.
- Honneth, Axel (1995): *Struggle for Recognition. The moral grammar of social conflicts*. Cambridge: Polity Press.
- Huttunen, Raimo & Heikkinen, Hannu L.T. (2004): Teaching and the dialectic of recognition. *Pedagogy, Culture & Society*, 12(2), 163–174.
- Hägg, Kerstin & Kuoppa, Svea-Maria (2007): *Professionell vägledning. Med samtal som redskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Jenkins, Richard (1986): *Racism and Recruitment: Managers, organisations and equal opportunity in the labour market*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Joppke, Christian (2004): The retreat of multiculturalism in the liberal state: Theory and policy. *The British Journal of Sociology*, 55(2), 237–257.
- Knocke, Wuokko & Hertzberg, Fredrik (1999): *Mångfaldens barn söker sin plats. En studie av arbetsmarknadschanser för ungdomar med invandrarbakgrund*. Stockholm: Svartvitt förlag & Arbetslivsinstitutet.
- Krumboltz, John D. (1996): A learning theory of career counselling. I Mark L. Savickas & W. Bruce Walsh, red: *Handbook of Career Counselling Theory and Practice*, s 55–80. Palo Alto: Davies-Black Publishing.
- Launikari, Miika & Puukari, Sauli, red. (2005): *Multicultural Guidance and Counselling. Theoretical foundations and best practices in Europe*. Jyväskylä: Centre for International Mobility & Institute for Educational Research.
- Law, Bill (1996): Careers education in a curriculum. I Anthony G. Watts, Bill Law, John Killeen, Jennifer M. Kidd & Ruth Hawthorn, red: *Rethinking Careers Education and Guidance. Theory, policy and practice*, s 210-232. London: Routledge.
- Lindh, Gunnel (1988): *Vägledningens boken. Vägledning med inriktning på utbildning, yrke och arbete*. Lund: Studentlitteratur.

- Lindh, Gunnel (1997): *Samtalet i studie- och yrkesvägledningsprocessen*. Doktorsavhandling. Stockholm: HLS förlag.
- Lipsky, Michael (1980): *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage.
- Lovén, Anders (2003): *Kvalet inför valet. Om elevers förväntningar och möten med vägledare i grundskolan*. Doktorsavhandling. Lärarhögskolan i Malmö: Institutionen för pedagogik.
- Lovén, Anders (2015): Vägledningsfältets historia och utveckling. I Anders Lovén, red: *Karriärvägledning. En forskningsöversikt*, s 19–48. Lund: Studentlitteratur.
- Lund Petersen, Inger-Lise Vanja; Mariager Andersen, Kristin; Patillon, Thi-Van & Bernaud, Jean-Luc (2022): Existential career guidance for groups of young refugees and migrants: A Danish initiative. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 22(2), 511–529.
- Lundahl, Lisbeth & Nilsson, Göran (2010): Vägledning i en tid av decentralisering och avreglering, I Lisbeth Lundahl, red: *Att bana vägen mot framtiden. Karriärval och vägledning i ett individuellt och politiskt perspektiv*, s 195–214. Lund: Studentlitteratur.
- Magnano, Paola; Zarbo, Rita; Zammitti, Andrea & Sgaramella, Teresa Maria (2022): Approaches and strategies for understanding the career development needs of migrants and refugees: The potential of a systems-based narrative approach. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 22(2), 385–405.
- Matsson, Kerstin. (1984): *Yrkesvalsfrågan. Idéer och idétraditioner inom den statliga yrkesvägledningen för ungdom*. Doktorsavhandling. Stockholm: Liber.
- Mattsson, Matts (2019): Livshistoria och professionsutveckling. I Matts Mattsson, red: *Erkännandets pedagogik. Sju pedagoger berättar*. Lund: Studentlitteratur.
- McQueen, Paddy (2020): Social and political recognition. I James Fieser & Bradley Dowden, red: *Internet Encyclopedia of Philosophy. A peer-reviewed academic resources*. https://iep.utm.edu/recog_sp/. (Hämtad 2022-03-31)
- Mead, George Herbert (1976): *Medvetandet, jaget och samhället. Från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Uppsala: Argos.
- Moller Okin, Susan (2002): *Mångkulturalism – Kvinnor i kläm?* Göteborg: Daidalos.
- OECD (2004): *Career Guidance and Public Policy. Bridging the Gap*. Paris: OECD.

- Palmer, Stephen & Laungani, Pittu, red. (1999): *Counselling in a Multicultural Society*. London: Sage.
- Panican, Alexandru (2015): *Väljer unga fel? Grundskoleelevers attityder till gymnasievalet*. Stockholm: Ratio.
- Peavy, R. Vance & Li, Han Z. (2003): Social and cultural context of intercultural counselling. *Canadian Journal of Counselling*, 37(3), 186–196.
- Pettersen, Karen-Sofie & Simonsen, Eva (2013): *Erkännande - utmaningar för professioner*. Lund: Gleerups.
- Ponterotto, Joseph G; Casas, J. Manuel; Suzuki, Liza A. & Alexander, Charlene A, red. (2010): *Handbook of Multicultural Counselling*. Los Angeles: Sage.
- Rogers, Carl (1989): A Client-centered/person-centered approach to therapy. I Howard Kirchenbaum & Valerie Land Henderson, red: *The Carl Rogers Reader*, s 135-156. Boston: Houghton Mifflin.
- Resh, Nura & Erhard, Rachel (2002): ”Pushing up” or ”cooling-out”? Israeli counsellors’ guidance on track placement. *Interchange*, 33(4), 325–349.
- Sandberg, Fredrik (2013): Applying Habermas’ theory of communicative action in an analysis of recognition of prior learning. I Mark Murphy, red: *Social Theory and Education Research. Understanding Foucault, Habermas, Bourdieu and Derrida*, s 141-156. New York: Routledge.
- Sawyer, Lena (2006): Att koppla drömmar till verkligheten. SYO-konsulenters syn på etnicitet i övergången från grundskolan till gymnasiet. I Masoud Kamali & Lena Sawyer, red: *Utbildningens dilemma: Demokratiska ideal och andrafierande praxis* (SOU 2006:40) s 187–246. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2011a): *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2011b): *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2013): *Arbete med studie- och yrkesvägledning* (Skolverkets allmänna råd med kommentarer). Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2017): *Läroplan för vuxenutbildningen*. Stockholm: Skolverket.
- Sultana, Ronald G. (2022): The labour market integration of migrants and refugees: Career guidance and the newly arrived. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*. 22(2), 491–510.

- Sundelin, Åsa (2015): *Att skapa framtid. En analys av interaktionen i studie- och yrkesvägledande samtal med unga i migration*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.
- Sundelin, Åsa & Hertzberg, Fredrik (2022): *Studie- och yrkesvägledning i migrationens tid. Kunskap, strategier och förhållningssätt*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Taylor, Charles (1994): *Multiculturalism: Examining the politics of recognition*. Princeton: Princeton University Press.
- Yakushko, Oksana; Backhaus, Autumn; Watson, Megan; Ngaruiya, Katherine & Gonzalez, Jaime (2008): Career development concerns of recent immigrants and refugees. *Journal of Career Development*, 34(4), 362–96.

Copyright Hertzberg 2023. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.